

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області що - до офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від О.В. Оніщенко 64 20.01.2012 р./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=167724>.
14. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. – К., “Вища школа”, 1981. – 312 с.
15. В.М. Брижко та В.Г. Пилимчук. Проблеми становлення і розвитку інформаційного законодавства в контексті Європейської інтеграції України// Інформація і право -2011 –С.13.
16. Різак М.В. Співвідношення понять «обіг» та «обробка» персональних даних: термінологічні аспекти// «Наукова бібліотека» режим електронного доступу: віде 8/2013 www.viche.info, 2013 – с.26 .
17. Сасенко М.І. Захист персональних даних в Україні: Аналіз змін та перспективи розвитку // «Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара» - 2015 с.139.
18. Сасенко М.І. Сучасне правове регулювання інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних в Україні// Право і суспільство – 2015 - № 3 с.103.
19. Новицький А.М., Касянюк Т.С. Інформаційне законодавство України: окремі питання систематизації // Правова інформатика. – 2009. – № 2(22). – С. 17-24.
20. Миронов Н.В. Соотношение международного договора и внутригосударственного закона. // Сов. ежегодник международного права. – М.: “Наука”, 1965. – 150-170 с.
21. Усенко Е.Т. Формы регулирования социалистического международного разделения труда. – М.: „Междунар. Отношения”, 1965. – 415с.
22. Биченко С.О. Правове регулювання захисту персональних даних в банківській сфері // ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», - 2011 – с.3.

ЗАКОНОДАВЧИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКОНФЕСІЙНОЇ ЗЛАГОДИ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

Захарченко П.П.

*(доктор юридичних наук, професор Київського національного університету імені
Тараса Шевченка)*

Мацелюх І.А.

*(кандидат юридичних наук Київського національного університету імені Тараса
Шевченка)*

Анотація. Актуалізовано законодавчий механізм забезпечення міжрелігійної злагоди у Великому князівстві Литовському та в Речі Посполитій. Показана динаміка наростання протистояння між окремими релігійними конфесіями, відзначено упереджене ставлення законодавчої влади в особі великих князів литовських і королів польських до православ'я, з одного боку, та відверте сприяння розширенню ареалу католицизму у їхній внутрішній політиці, з другого. Зазначається, що шляхом запровадження норм позитивного права, у цих країнах вдалося зберегти внутрішньо-християнський мир та закласти підвалини для мирного співіснування релігійних громад. Особлива увага приділена нормам Литовських статутів у частині, що регламентують сферу релігійних відносин.

Ключові слова: конфесія, законодавчий механізм, християнство, православ'я, католицизм, юридична відповідальність.

Summary. Modified legislative mechanism to ensure inter-religious harmony in the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth. The dynamics of growth of confrontation between different religions shows, marked bias legislature in the face of the Grand Dukes of Lithuania and Polish kings to the Orthodox Church, on the one hand, and outright promotion area Catholicism in their internal politics on the other. It is noted that by introducing norms of positive law, these countries managed to maintain internal and Christian peace and lay the foundation for the peaceful coexistence of religious communities. Particular attention is paid to the norms of the Lithuanian statutes in regulating the sphere of religious relations.

Keywords: confession, the legislative mechanism, Christianity, Orthodoxy, Catholicism, legal responsibility.

Велике князівство Литовське – це клерикальна держава, де релігія відігравала важливу політичну, соціальну, зрештою, ідеологічну роль. Однак, на відміну від тогочасних середньовічних католицьких держав Західної Європи, вона була поліконфесійною, де співіснували прибічники католицької церкви, прихильники

православного вчення та, починаючи із XVI ст., протестанти. У країні, окрім того, у державі функціонували громади і інших релігійних конфесій, зокрема, юдеї та мусульмани. Відтак, **метою публікації** є вивчення досвіду подолання міжконфесійної ворожнечі у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій за доби Середньовіччя.

Як відомо, після підписання Кревської унії 1385 р. представники державної влади обрали ватиканський вектор, намагаючись поширити католицизм серед більшості населення. Внутрішньо-християнське протистояння не давало надій на міжконфесійну злагоду, і, зрештою, державі довелося самій виробляти правові механізми мирного співіснування релігійних громад.

Незважаючи на чинність впродовж 150 років Городельського привілею 1413 р., який закріпив політичні, майнові і особисті немайнові обмеження для осіб некаатолицького віро сповідання. Статути Великого князівства Литовського усіх трьох редакцій не містять жодних обмежень на релігійному ґрунті. Разом з тим, у державі продовжували діяти церковні устава великих князів київських Володимира та Ярослава, які встановили статус християнської церкви, закріпили церковно-судову юрисдикцію, визначили перелік справ, підвідомчих церковному суду. Їхню чинність неодноразово підтверджували великі князі литовські, як це сталося з «Жалуваною грамотою Литовського Великого князя Александра нареченному Киевскому митрополиту Юсифу и православным епископам Литовских и Русских областей, о неприкосновенности Святительскаго суда и церковнаго имущества на основании так называемаго «Свитка Ярославля» від 20 березня 1499 р. [1, с. 189]. Документ демонструє спадкоємність норм права правовою системою Великого князівства Литовського.

Регламентуючи порядок спадкування, Другий Статут Великого князівства Литовського 1566 р. вживає категорію «християни», не поділяючи їх при цьому за конфесійною належністю. Так, відповідно до 7 артикулу 8 розділу, батьківської спадщини позбавлялися сини та дочки, що відмовилися від християнства. «Причины для которое отец сына может от имени выделить або отдати, уставуем иже с причин тих... – йдеться у Другому (Волинському) статуті, – кгда упорне кацерства не следуют, або ку вере християнской пристать не хотят... иже бы ти причины або которую з них пере врьдом оповедал и до книги записал» [2, с. 132].

На думку дослідника дореволюційної доби О. Малиновського, суб'єктами віровідступництва могли бути лише діти католики, які відступили від батьківської віри та перейшли до однієї із сект єретиків, насамперед, до православ'я. Саме вони позбавлялися права на спадок [3, с. 56]. Нам таке твердження видається не переконливим, адже наведена цитата із II Литовського Статуту свідчить про відмову від християнства, а не від однієї із його гілок – католицизму. На нашу думку, у даному випадку йдеться про перехід християн до мусульманства, іудейства, язичництва, адже в інших документах аналізованої доби, де законодавець говорить про католиків, то вживає наступне словосполучення – «послідовники римської церкви» [4, с. 14 – 16]. Відтак, хочемо заперечити тим дореволюційним вченим, які одноставно наголошують на масштабності утисків православного населення у Великому князівстві Литовському. Достовірність їх тверджень є доволі сумнівною, адже незаперечним залишається факт затятого протиборства між двома християнськими конфесіями, особливо в Російській імперії, яка з XVI ст. взяла на озброєння релігійно-політичну доктрину «Третього Риму». Вона мала на меті легітимізувати претензії Москви на візантійську спадщину. В умовах існування абсолютизму, на іншу позицію православних російських вчених годі було сподіватися.

Релігійна терпимість чіткіше проглядається після об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу – Річ Посполиту. За твердженням сучасного українського історика В. Ульяновського, після 1569 р. православні урівнювалися у правах з католиками без щонайменшої дискримінації, у тому числі релігійної [5, с. 120]. Услід за тим, дослідник А. Колодний уточнив, що релігійна толерантність у Речі Посполитій була викликана не пошаною до релігії, а

тверезим політичним розрахунком задля збереження внутрішнього спокою у новоствореній державі [6, с. 124].

З метою забезпечення міжконфесійної злагоди і релігійної терпимості у країні, законодавець намагався виробити відповідний правовий механізм. Так, ще у статтях Варшавської конфедерації, ухвалених 28 січня 1573 р. за участю представників усіх земель, воєводств і князівств, проголошувалися засади свободи совісті і віросповідання у Речі Посполитій [7]. Усі суб'єкти обіцяли назавжди «за порукою присяги, віри, честі і совісті нашої, що ми, які не згодні у вірі, збережемо між собою спокій і через різницю у вірі і змін у церквах не будемо проливати кров» [8, с. 120]. Незважаючи на опір католиків, король Генріх Валуа підписав документ. Відтоді норми Варшавської конфедерації стали законом і регламентував права і свободи усіх діючих у Речі Посполитій релігійних конфесій.

Слід зазначити, що держава виражала свою толерантність не тільки у документах загальнодержавного рівня, а й підтверджувала її привілеями місцевого рівня. Так, на підставі звернення львів'ян, які вимагали відмінити дискримінацію православних на релігійному ґрунті, 20 травня 1572 р. король Сигізмунд Августин видав «Грамоту про зрівняння громади Львова в політичних та економічних правах з католицькою громадою міста» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51].

Спираючись на умови Люблінської унії та на положення грамоти, наданій Литовській, Волинській, Підляській землі «Про зрівняння їх жителів грецького обряду і руської віри з католиками польської корони», король вимагав, щоб подібна рівність існувала між людьми як вищих, так і нижчих станів в межах усієї території Речі Посполитої. Відтак жителі львівських земель отримували рівні права і привілеї незалежно від статусу, місця проживання та релігійної приналежності: «Найперше хочемо та постановляємо, щоб українці нарівні з іншими міщанами та передміщанами поляками римської віри вживали всіх прав, привілеїв, вільностей, прерогатив та імунітетів, наданих місту Львову,... і користувалися ними без будь-яких винятків, і тішилися ними так само, як тішаться польські міщани римської віри» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51].

Загалом норми аналізованого джерела права регламентували діяльність місцевої православної громади. Законодавець закріпив: право кожного громадянина обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: «На уряди бурмистрів, вйтів, лавників, та на всі інші префектури у цьому місті можна та треба нашому теперішньому і майбутньому старості обирати та призначати українців, скільки разів би відбувалися вибори райців» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51]; право кожного жителя на освіту в будь-якому навчальному закладі держави: «Кожен може і має право давати та посилати для навчання вільних мистецтв до початкових шкіл, гімназій та (вищих) шкіл, що існують як у нашому місті, так і будь-де в королівстві та в наших володіннях» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51]; право займатися будь-якою господарською діяльністю: «Всі можуть опановувати ремесла, засновувати цехи та ремісничі братства і згідно зі звичаєм бути в них старшими або сеньйорами» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51]; можливість бути повноправними суб'єктами цивільно-правових відносин: «Даємо українцям грецької віри, сучасним і прийдешнім, раз назавжди та навіки право, можливість і дозвіл купувати землю та будинки, орендувати їх у будь-яких осіб, вести в них різну торгівлю та продавати будь-які товари за зразком інших львівських міщан-поляків, торгувати будь-якого роду товарами, як би вони не називалися, у всьому Польському королівстві, Великому князівстві Литовському, на Волині, в Києві, на Підляшші та в інших наших володіннях» [9, с. 42–48; 10, с. 48–51].

Закон скасовував дію тих нормативно-правових актів, що суперечили йому, та вперше встановлював відповідальність у вигляді штрафу за порушення означених приписів. Стягнення сплачував порушник на користь держави та потерпілої особи. «Не робіть інакше задля нашої ласки та на ваш обов'язок під карою обов'язкової сплати 20 тисяч угорських золотих – половину нашій скарбниці, а другу половину – скривдженій

стороні, у кожному випадку, якщо хтось буде чинити опір або порушувати цей привілей», – наголошував Сигізмунд Августин [9, с. 42–48; 10, с. 48–51].

Таким чином, норми наведеного джерела демонструють бажання влади як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні забезпечити проголошені принципи релігійної віротерпимості та свободи совісті. Король гарантував рівноправність жителів республіки незалежно від стану, релігійної приналежності та територіального знаходження. Дотримання проголошених принципів забезпечувалося штрафними санкціями на користь держави та потерпілої особи.

Привілейні грамоти надавалися і іншим адміністративно-територіальним одиницям. Аналогічні документи отримали Волинські, Київські і Підляські землі. Ними гарантувалося вільне сповідування віри, рівні права і вольності представникам усіх конфесій, в тому числі пасивне та активне виборче право. У свою чергу духовенство звільнялося від податків, гарантувалося недоторканність церковного майна тощо. Як бачимо, королівська влада всіляко намагалася підтримувати міжконфесійний баланс, рівноправність громадян як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому. За порушення правових норм законодавець вперше встановив санкції у вигляді штрафів. Останнє демонструє справжні наміри державної влади зберегти релігійний мир у країні, адже раніше декларовані права церковних організацій не забезпечували повної реалізації останніми своїх правомочностей. Встановлення юридичної відповідальності покликано забезпечувати виконання закону на території усієї держави.

Принципи міжконфесійної злагоди містяться у третьому артикулі третього розділу Третього Литовського статуту 1588 р. під назвою: «Про збереження спокою всіх підданих наших жителів цього панства зі сторони різного розуміння і сповідання віри християнської» [11]. Норми кодифікованого акту зобов'язували усіх жителів Речі Посполитої забезпечувати спокій, справедливість, правопорядок та оборону земель, дотримуватися статей Варшавської конфедерації. Гарантувалося релігійна свобода. Відтепер, ніхто в державі за належність до тієї чи іншої віри не міг бути покараний, принижений, позбавлений майна чи ув'язнений. Король застерігав усіх сповідників окремих конфесій не проливати крові та зберігати толерантність у міжособистісних стосунках, забороняв будь-яким особам, в тому числі урядовцям, чинити тиск на церковних людей обох гілок християнства. «Ми, заради корони, духовних і світських, і рицарів, і всіх станів інших однієї і неподільної Речі Посполитої з Великою і Малою Польщею, Великим князівством Литовським, Києвом, Волинню, Підляшшям, землею Руською, Пруською, Поморською, Жомоїтською, Іфлянтською і місця коронні..., – йдеться у Статуті, – обіцяємо і на вічні часи під обов'язком присяги, під вірою честі, честю і сумлінням нашим, якщо хто сповідує різну віру, повинні зберігати між собою спокій, котрі перебувають у різних вірах, крові не проливати, не карати конфіскацією майна, позбавленням честі, тюрмою та вигнанням, а ні урядовцям у таких вчинках ніяким способом не допомагати, і загалом, де хто проливати її здумає з цієї причини, за це всі будемо винні, а відповідатиме за вироком суду за поступок – той, хто його чинив» [11].

Норми третього артикулу урівнювали у правах православну церкву та її духовенство із католицькою та її священнослужителями. Відповідно, однакові права надавалися представникам обох християнських конфесій: «Аби всі надані права і привілеї і королівської влади достоїнства костелам, арцибіскупам, біскупам та інші всякі права були надані не тільки одним особам духовним римського костела чи жителям польським, а й усім церквам грецьких людей тієї ж грецької віри мають бути надані» [11]. У інших розділах та артикулах Статуту законодавець не розмежовував віруючих за релігійною належністю, а вживав, як і раніше, термін «християни», демонструючи рівність прав і обов'язків між католиками, православними, протестантами.

Таким чином, Литовські Статути, інші нормативно-правові акти Великого князівства Литовського та Речі Посполитої вперше на Європейському континенті закріпили принципи релігійної рівності, терпимості, толерантності, свободи совісті,

віросповідання, заборонили утиски на релігійному ґрунті та проголосили рівність прав і свобод для усіх конфесій і підданих князя Литовського і короля Польського. Переслідування за релігійними мотивами вважалося незаконним і підлягало юридичній відповідальності.

Список використаних джерел

1. Акты, относящиеся к истории Западной России : в 5 т / собранные и изданные археографической комиссией. – СПб. : Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. – Т. 1. (1340 – 1506 гг.). – 1506 с.
2. Временник Московского общества истории и древностей российских. – Кн. 25. – Москва: Издание императорского общества истории и древностей Российских, 1855. – 242 с.
3. Малиновский И. А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И. А. Малиновский. – Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – 232 с.
4. Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563 / A. Działyński. – Poznań : Drukarnia na Garbarch, 1841. – 542 p.
5. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник. У 3-х книгах / В. І. Ульяновський. – К. : Либідь, 1994. – Книга 2. – Середина XV – кінець XVI століття. – 256 с.
6. Історія релігії в Україні : навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.
7. Konfederacja warszawska, 28.I.1573. – Text / [E-resource]. – Mode of access: <http://www.literatura.hg.pl/varsoconf.htm>
8. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник. У 3-х книгах / В. І. Ульяновський. – К. : Либідь, 1994. – Книга 2. – Середина XV – кінець XVI століття. – 256 с.
9. Архив Юго-Западной России : в 35 т. / издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев : Типография Т. Г. Корчак-Новицкого, 1904. – Т. 10. – Ч. 1. – Акты, относящиеся к истории православной церкви в Галиции и извлеченные из львовских архивов (1423 – 1417 гг.). – 967 с.
10. Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / упорядник М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст [2-ге виправлене видання]. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка ; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2010. – 576 с.
11. Статут Великого княжества Литовского 1588 года / [Электрон. ресурс] // История Беларуси IX–XVIII веков / подг. О. Лицкевич. – Мн., 2002–2003. – Режим доступа : <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>.

ЕПІСТЕМА ЯК ПРОБЛЕМА ЕВРИСТИКИ ПРАВА

Костенко О.Б.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Як у середині власної природи, так й за її межами людина приречена шукати джерело виникнення *нового*. І якщо евристика постає як філософія самої актуальності, що концентрує у собі проблематику вічного переосмислення природи того, що було, є й буде або повинно стати *новим*, то евристика права робить спробу знайти відповідь щодо виникнення, створення, функціонування та зникнення *нового* правового знання як феномену правової реальності. Евристика права таким чином постає як методологія актуалізації *нового* у всесвіті права. На сьогодні проблематика евристики права репрезентовано в юридичній науці на рівні лише функціонального підходу, тобто в межах визначення евристичної функції правової або державно-правової теорії. Це суттєво обмежує філософське пізнання природи права як безпосередньо евристичного феномену.

Сьогодні й навіть вже переосмислений, оновлений світ знову вимушений постійно ідентифікувати себе, шукати критерії *нової* орієнтації та діяльності в незнайомості, першовідкритості своєї зміненої природи. Доля будь-якої людини незбагненно сполучається з цим світом, непередбачуваність якого вступає в конфлікт з тим, що було цим світом раніше. Людина залишається між чимось *новим* та й тим, що зберігається в його нормативній пам'яті. Осмислення відображення світу правовим світом, реальності правовою реальністю завжди запізнюється. Тому людина якусь мить шукає своє